

Franciszek Rusek

NIEKTÓRE ZAGADNIENIA UBEZPIECZEŃ SPOŁECZNYCH
W ŚWIECIE ORZECZNICTWA SĄDU NAJWYŻSZEGO

Zasadniczym źródłem orzecznictwa Sądu Najwyższego w sprawach o świadczenia pieniężne z zakresu ubezpieczeń społecznych¹ są rewizje nadzwyczajne od orzeczeń okręgowych sądów pracy i ubezpieczeń społecznych oraz pytania prawne tych sądów, jak również pytania prawne organów w tym przedmiocie uprawnionych². W nielicznych jedynie przypadkach Sąd Najwyższy rozpoznaje odwołania (jako druga instancja) w tych sprawach od orzeczeń sądów pracy i ubezpieczeń społecznych³.

Rozstrzygając rewizje nadzwyczajne, Sąd Najwyższy dokonywał niejednokrotnie wykładni przepisów prawa, przede wszystkim materialnego, a także przepisów z zakresu postępowania, regulującego dochodzenie świadczeń z ubezpieczenia społecznego. Podejmowane uchwały kształtowały orzecznictwo niższych instancji w poszczególnych dziedzinach prawa ubezpieczeniowego. Orzecznictwo Sądu Najwyższego zmierzało i zmierza z jednej strony do wyjaśnienia powstających w praktyce wątpliwości przy stosowaniu przepisów prawa ubezpieczeniowego, z drugiej strony do zapewnienia jednolitości tego orzecznictwa, realizując w ten sposób funkcje Sądu Najwyższego w zakresie nadzoru judykacyjnego.

Problematyka spraw z zakresu ubezpieczeń społecznych obejmowała w szczególności:

---

¹ Co do przedmiotowego i podmiotowego zakresu ubezpieczeń społecznych oraz stosunków prawnych w tej dziedzinie por. W. Szubert, *Zarys prawa pracy*, Warszawa 1976, s. 314 i n.

² Por. art. 83, 94 i 96 ustawy o okręgowych sądach pracy i ubezpieczeń społecznych (DzU 1974, nr 39, poz. 231) oraz art. 276 kodeksu pracy.

³ Art. 96 pkt 5 ustawy o sądach pracy.

- 1) sprawy o świadczenia pieniężne z zaopatrzenia emerytalnego (o emerytury, renty i inne świadczenia);
- 2) sprawy o renty inwalidzkie wojenne (sprawy kombatanckie);
- 3) sprawy o emerytury, renty i inne świadczenia dla rolników;
- 4) sprawy o świadczenia zasiłkowe;
- 5) sprawy o świadczenia z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych.

SPRAWY O ŚWIADCZENIA PIENIĘŻNE Z ZAOPATRZENIA EMERYTALNEGO

Stosownie do art. 17 ust. 1 ustawy o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym (p.z.e.) podstawę wymiaru emerytury lub renty stanowią zarobki z ostatnich 12 miesięcy zatrudnienia. Podstawa ta ma zastosowanie — stosownie do wyroku Sądu Najwyższego z 26 VI 1976 r.⁴ w świetle § 13 ust. 1 rozporządzenia Przewodniczącego Komitetu Pracy i Płac z 19 VIII 1968 r. w sprawie podstawy obliczenia wymiaru emerytury lub renty⁵, bez względu na datę zgłoszenia wniosku o emeryturę lub rentę. Dokonując wykładni w tym zakresie przepisu § 13, Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że pracownik może domagać się uwzględnienia w podstawie wymiaru emerytury lub renty także tych zarobków, które zostały przez niego osiągnięte po zgłoszeniu wniosku, aż do miesiąca poprzedzającego ten miesiąc, od którego przysługuje prawo do emerytury lub renty. Pracownik, który nie pobierał emerytury lub renty wskutek jej zawieszenia ze względu na dalsze nieprzerwane wykonywanie zatrudnienia, może więc wystąpić o uwzględnienie dalszych zarobków w podstawie wymiaru emerytury lub renty nawet po uprzednim jej przyznaniu.

Stanowisko to potwierdzone zostało w uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 11 IV 1979 r.⁶, zgodnie z którą renta inwalidzka nie pobierana wobec zawieszenia prawa do niej z powodu nieprzerwanego kontynuowania przez pracownika zatrudnienia może być na jego wniosek zmieniona z uwzględnieniem zarobków z okresu poprzedzającego ustanie zatrudnienia.

Podstawą przedstawionej wykładni przepisu § 13 w związku z art. 17 ustawy o p.z.e. jest warunek nieprzerwanego kontynuowania tego samego zatrudnienia od dnia przyznania emerytury lub renty⁷. Wyłącza więc dopuszczalność ponownego ustalenia podstawy wymiaru

⁴ II URN 21/76, OSNCP 1977, nr 2, poz. 36.

⁵ DzU nr 35, poz. 248 z późn. zm.

⁶ V UZP 6/78, OSNCP 1979, nr 9, poz. 160.

⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z 21 XII 1979 r., II UR 13/79.

emerytury lub renty: a) pobranie emerytury lub renty po jej wymierzeniu oraz b) przerwa lub zmiana zatrudnienia przez pracownika.

W ten sposób orzecznictwo Najwyższego Sądu wyjaśniło powstające w praktyce wątpliwości i niejednorodność wykładni przepisu art. 17 ustawy o p.z.e. oraz § 13 wymienionego rozporządzenia co do właściwej podstawy wymiaru emerytury lub renty, ustalając, że podstawę tę stanowi wynagrodzenie pobierane ostatnio przed przejściem pracownika na emeryturę lub rentę przy zachowaniu innych w tym zakresie przysługujących pracownikowi uprawnień.

Nie wchodzi natomiast do podstawy wymiaru emerytury lub renty wypłaty na rzecz pracownika z tytułu nagrody z zakładowego funduszu nagród, jakkolwiek bowiem jest on częścią ogólnego funduszu płac, nie wchodzi do osobowego funduszu płac. Zgodnie zaś z rozporządzeniem z 19 VIII 1968 r. do obliczenia podstawy wymiaru emerytury lub renty przyjmuje się składniki wynagrodzenia wypłacane z osobowego funduszu płac, a spoza osobowego funduszu płac tylko te składniki, które zostały wymienione w załączniku do rozporządzenia. Nagrody z funduszu zakładowego nie są tym załącznikiem objęte⁸.

SPRAWY O RENTY INWALIDZKIE WOJENNE (SPRAWY KOMBATANCKIE)

Zakres podmiotowy świadczeń pieniężnych, należnych na podstawie ustawy z 21 X 1975 r. o dalszym zwiększeniu świadczeń dla kombatanów i więźniów obozów koncentracyjnych⁹ określają przepisy tej ustawy, w szczególności art. 4, zgodnie z którym świadczenia pieniężne i inne uprawnienia przewidziane w przepisach o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin¹⁰ przysługują:

- 1) kombatanom, będącym inwalidami wojennymi,
- 2) pozostałym po nich członkom ich rodzin,
- 3) więźniom obozów koncentracyjnych, jeżeli zostali zaliczeni do jednej z grup inwalidów wskutek inwalidztwa pozostającego w związku z pobytem w obozie.

Wykładnia art. 4 powołanej ustawy, w związku z wątpliwościami w praktyce jej stosowania, umożliwiła wyjaśnienie niektórych zagadnień, jakie powstały na tle określonych stanów faktycznych, w następstwie czego przepisem art. 4 objęte zostały również te osoby, które z uwagi na cel ustawy powinny korzystać z tych samych świadczeń i uprawnień, jakie przysługują podmiotom w art. 4 wymienionym.

⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 16 II 1979 r., II URN 6/79.

⁹ DzU nr 34, poz. 186.

¹⁰ Por. ustawę z 29 V 1974 r., DzU nr 21, poz. 117.

W związku z powyższym do świadczeń należnych więźniom obozów koncentracyjnych na warunkach określonych w art. 4 ust. 2 uprawnione są również, zgodnie z uchwałą Sądu Najwyższego z 3 XI 1977 r.¹¹, osoby urodzone w obozie koncentracyjnym i przebywające w nim po urodzeniu. Dzieci bowiem urodzone w obozach koncentracyjnych były również więźniami tych obozów, podobnie jak ich matki więźniarki, wobec czego w przypadku wykazania, że inwalidztwo osoby urodzonej w obozie koncentracyjnym pozostaje w związku z pobytem w tym obozie, osoba ta jest uprawniona do renty zgodnie z art. 4 ust. 2 powołanej ustawy o świadczeniach dla kombatantów i więźniów obozów koncentracyjnych.

Za zrównanych z więźniami obozów koncentracyjnych uznał Sąd Najwyższy w wyroku z 17 X 1977 r.¹² także tych, którzy zostali osadzeni w więzieniach hitlerowskich z przyczyn politycznych, ideologicznych lub narodowościowych. Wykładnia celowościowa bowiem art. 4 w związku z art. 13 ustawy uzasadnia przy uwzględnieniu charakteru przyczyn, dla których nastąpiło osadzenie danej osoby w więzieniu hitlerowskim, zrównanie tej osoby z więźniami obozów koncentracyjnych i tym samym przyznanie jej takich samych świadczeń i uprawnień, jakie ustawa przewiduje w art. 4 ust. 2 dla więźniów obozów koncentracyjnych na warunkach w tym przepisie określonych. Niejednokrotnie bowiem osadzenie w obozie koncentracyjnym lub więzieniu hitlerowskim było kwestią przypadku, nie zaś zróżnicowania z uwagi na przyczyny osadzenia.

Niejasności natury interpretacyjnej powstały w praktyce stosowania ustawy przy określaniu uprawnień członków rodzin osób, do których stosuje się art. 4 ustawy. Zgodnie z ust. 1 art. 4 uprawnionymi do świadczeń w tym przepisie przewidzianych są kombatanci i pozostali po nich członkowie ich rodzin. Do tych samych świadczeń uprawnieni są także zgodnie z ust. 2 art. 4 więźniowie obozów koncentracyjnych, z pominięciem jednak członków ich rodzin.

Powstało zatem zagadnienie zakresu uprawnień członków rodzin więźniów obozów koncentracyjnych, w szczególności w świetle słownej wykładni powołanego przepisu. Zagadnienie to zostało wyjaśnione w uchwale składu 7 sędziów Sądu Najwyższego z 26 I 1978 r.¹³, zgodnie z którą członkom rodzin pozostałych po więźniach obozów koncentracyjnych, którzy byli zaliczani do jednej z grup inwalidów wskutek inwalidztwa pozostającego w związku z pobytem w obozie, przysługują świadczenia pieniężne i inne uprawnienia przewidziane

¹¹ II UZP 20/77, OSNCP 1978, nr 2, poz. 29.

¹² OSNCP 1978, nr 3, poz. 56.

¹³ OSNCP 1978, z. 4, poz. 58.

w przepisach o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych, jeżeli więźniowie ci przebywali w obozach koncentracyjnych za udział w ruchu podziemnym lub partyzanckim.

Dyspozycją zaś art. 4 ust. 2 ustawy kombatanckiej objęci są wyłącznie ci więźniowie obozów koncentracyjnych, którzy przebywali w tych obozach nie za udział w ruchu podziemnym lub partyzanckim, lecz z innych przyczyn, i członkom rodzin tych więźniów świadczenia pieniężne i inne uprawnienia przewidziane w przepisach o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin nie przysługują.

Nie są objęte świadczeniami przewidzianymi w ustawie o kombatanach i więźniach obozów koncentracyjnych osoby wywożone na roboty przymusowe do Niemiec, jeżeli nawet wywiezienie to zostało poprzedzone zatrzymaniem w „łapance” ulicznej¹⁴ oraz osoby zmuszane przez władze okupacyjne do zamieszkania w wydzielonej dzielnicy miasta lub osiedla¹⁵.

Stwierdzenie uprawnień do świadczeń z ustawy o kombatanach nie należy do drogi postępowania sądowego. W uchwałach z 2 VI 1977 r.¹⁶, z 23 VIII 1977 r.¹⁷ i z 7 XI 1977 r.¹⁸ Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że w świetle art. 1 ustawy o kombatanach i § 1 ust. 1 rozporządzenia ministra pracy, płac i spraw socjalnych oraz ministra do spraw kombatanów z 18 XII 1975 r. w sprawie trybu ustalania uprawnień do świadczeń przysługujących kombatanom i więźniom obozów koncentracyjnych¹⁹ właściwy do stwierdzenia uprawnień do świadczeń należnych na podstawie ustawy o kombatanach określonej osobie jako kombatanowi lub więźniowi obozu koncentracyjnego jest wojewódzki zarząd ZBoWiD-u. Odmowa powyższego stwierdzenia względnie wydanie w tym zakresie odpowiedniego zaświadczenia nie podlega kontroli sądowej również w postępowaniu o świadczenia przewidziane w ustawie o kombatanach. Wykazanie, że dana osoba była kombatanem lub więźniem obozu koncentracyjnego nie przesądza o jej przynależności do ZBoWiD-u ani o spełnieniu warunków uprawniających do członkostwa ZBoWiD-u. W tym zakresie wyłącznie właściwe są organy ZBoWiD-u.

¹⁴ OSNCP 1976, nr 11, poz. 246.

¹⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 27 IX 1979 r., II UR 12/79.

¹⁶ OSNCP 1977, nr 11, poz. 211.

¹⁷ OSNCP 1978, nr 2, poz. 28.

¹⁸ OSNCP 1978, nr 6, poz. 104.

¹⁹ DzU nr 46, poz. 255.

Ten kierunek orzecznictwa należy uznać za utrwalony i wyraz temu dał Sąd Najwyższy również w późniejszych orzeczeniach, np. w wyroku z 9 X 1979 r.²⁰

Dalszym zagadnieniem, które wyloniło się w orzecznictwie Sądu Najwyższego na tle postanowień art. 5 ust. 2 ustawy o kombatanach i § 5 ust. 2 rozporządzenia z 18 XII 1975 r., było zagadnienie dopuszczalności negatywnego załatwienia wniosku byłego więźnia obozu koncentracyjnego (więzienia hitlerowskiego) z tej tylko przyczyny, że przy badaniu lekarskim osoby zainteresowanej przez komisję do spraw inwalidztwa i zatrudnienia, podczas którego ustalano związek inwalidztwa z pobytem w obozie (więzieniu), nie brał udziału lekarz — przedstawiciel ZBoWiD-u. Zagadnienie to wyjaśnił Sąd Najwyższy w uchwale składu 7 sędziów z 28 IX 1979 r.²¹ stwierdzając, że wydanie przez organ rentowy decyzji w sprawie o rentę inwalidy wojennego dla więźnia obozu koncentracyjnego na podstawie orzeczenia komisji lekarskiej do spraw inwalidztwa i zatrudnienia, w której nie brał udziału lekarz — przedstawiciel ZBoWiD-u, stanowi istotne naruszenie powołanych wyżej przepisów art. 5 ust. 2 ustawy i § 5 ust. 2 rozporządzenia. W tym przypadku sąd pracy i ubezpieczeń społecznych ma obowiązek przeprowadzić w postępowaniu odwoławczym dowód z opinii biegłych lekarzy przy udziale lekarza — przedstawiciela ZBoWiD-u, chyba że stwierdzona wadliwość uzasadnia uchYLENIE zaskarżonej decyzji organu rentowego i przekazanie temu organowi sprawy do ponownego rozpoznania.

SPRAWY O EMERYTURY, RENTY I INNE ŚWIADCZENIA DLA ROLNIKÓW

Ustawowe określenie rolnika przytoczone w art. 75 ust. 1 pkt 1 ustawy z 27 X 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin²² zostało wobec powstałych na tym tle wątpliwości w praktyce stosowania ustawy wyjaśnione w orzecznictwie Sądu Najwyższego, który objął pojęciem rolnika w rozumieniu powołanego art. 75 — przy zachowaniu ustawowych przesłanek tego określenia — nie tylko właścicieli bądź współwłaścicieli gospodarstw rolnych, ale także posiadaczy samoistnych i zależnych w rozumieniu kodeksu cywilnego. Dał temu wyraz Sąd Najwyższy w sprawie z 28 VIII 1978 r.²³, w ten sam sposób rozstrzygnął to zagadnienie

²⁰ II UR 9/79.

²¹ V UZP 1/78, OSNCP 1978, nr 7, poz. 105.

²² DzU nr 32, poz. 140.

²³ II UR 10/78.

w sprawie z 2 V 1978 r.²⁴ i w tym kierunku utrwała się bieżące orzecznictwo w powyższym zakresie. Ta wykładnia umożliwiła rozwiązanie wielu sytuacji związanych z obecnym stanem prawnym gospodarstw rolnych, w wielu bowiem jeszcze przypadkach rolnicy prowadzący gospodarstwa rolne legitymują się stanem posiadania samoistnego lub zależnego, przy czym w tym ostatnim przypadku jest to typowe zjawisko przy dzierżawie gruntów rolnych. Dokonana wykładnia dotyczy sytuacji, gdy rolnik uległ wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym. Nie dotyczy natomiast przekazania gospodarstwa rolnego.

Należne z ustawy świadczenia przysługują rolnikowi, który uległ wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym. Zgodnie z art. 29 ustawy za wypadek taki uważa się zdarzenie, które nastąpiło m. in. przy wykonywaniu przez rolnika zwykłych czynności związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego lub w związku z wykonywaniem takich czynności. Pojęcie zwykłych czynności nie zostało w ustawie zdefiniowane, stąd też w praktyce stosowania ustawy występują wątpliwości co do zakresu tego pojęcia, zwłaszcza w zestawieniu z pojęciem wypadku przy pracy w świetle przepisów ustawy wypadkowej z 1975 r.²⁵

Odmienne określenie wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym w porównaniu do wypadku przy pracy pracowników zatrudnionych w zakładach objętych ustawą wypadkową z 1975 r. wynika z zasadniczej różnicy między pracą rolnika prowadzącego własne gospodarstwo rolne a pracą pracowników zatrudnionych w tych zakładach. Ta różnica znalazła swój wyraz przy określaniu pojęcia zwykłych czynności rolnika związanych z prowadzeniem gospodarstwa rolnego lub w związku z wykonywaniem tych czynności. Orzecznictwo Sądu Najwyższego, mając na uwadze specyficzny charakter pracy rolnika we własnym gospodarstwie, szeroko ujmuje zakres zwykłych jego czynności w gospodarstwie rolnym, jeżeli czynności te są z reguły z prowadzeniem gospodarstwa rolnego związane i zwykle jako takie czynności występują. Nie ma natomiast zasadniczego znaczenia bezpośredni cel podejmowanych czynności.

W orzeczeniach z 23 II 1979 r.²⁶ i z 2 X 1979 r.²⁷ Sąd Najwyższy uznał za zwykłą w rozumieniu art. 29 ustawy czynność związaną z prowadzeniem gospodarstwa rolnego zbieranie owoców z drzew w sadzie należącym do gospodarstwa rolnego, przy której to czynności

²⁴ II UR 5/78.

²⁵ DzU nr 20, poz. 105.

²⁶ III PR 17/79.

²⁷ III URN 35/79.

ci rolnik uległ wypadkowi, bez względu na to, czy zbierane owoce były przeznaczone na sprzedaż, czy do spożycia w gospodarstwie.

Podobnie rozstrzygnął Sąd Najwyższy w wyroku z 14 XII 1979 r.²⁸, uznając za wypadek przy pracy w gospodarstwie rolnym wypadek, któremu uległ rolnik przy przygotowywaniu codziennych posiłków.

Uprawnienie rolnika do świadczeń z ustawy związane jest nie tylko z wypadkiem przy pracy we własnym gospodarstwie rolnym (w gospodarstwie prowadzonym przez rolnika), ale także przy wykonywaniu czynności, których dotyczy art. 29 ustawy, w gospodarstwie rolnym innych osób w ramach pomocy sąsiedzkiej lub przy świadczeniu tej pomocy w gospodarstwie krewnych itp. Tak np. w wyroku z 24 VIII 1979 r.²⁹ Sąd Najwyższy uznał za wypadek przy pracy w gospodarstwie rolnym, uprawniający do przewidzianych ustawą świadczeń, wypadek, któremu uległa rolniczka (mająca własne gospodarstwo rolne) w gospodarstwie swej córki; w uchwale z 7 VIII 1979 r.³⁰ Sąd Najwyższy uznał za wypadek przy pracy wypadek, któremu uległ rolnik udzielając pomocy innemu rolnikowi w jego gospodarstwie rolnym. Podstawą tej wykładni jest brak zacieśnienia w ustawie pojęcia wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym wyłącznie do wypadku we własnym gospodarstwie rolnika, który uległ wypadkowi, bądź w ogóle w gospodarstwie prowadzonym przez niego jako przez posiadacza samoistnego lub zależnego. Wykładnia ta uwzględnia cel ustawy — zapewnienie rolnikowi, gdy uległ wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym (art. 29 ustawy), należnych świadczeń. Ten kierunek wykładni stymuluje rozwój produkcji rolnej, zapobiegając m. in. odpływowi rolników ze wsi.

Uprawnionymi do świadczeń z ustawy są, obok rolnika prowadzącego gospodarstwo rolne (art. 25 ustawy), również jego dzieci oraz inne osoby pozostające na utrzymaniu rolnika, które uległy wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym (art. 26 ustawy). Dzieci rolnika i owe osoby (art. 26) mają własne prawo do określonych w tym przepisie świadczeń i na tle tego przepisu powstało w praktyce i orzecznictwie zagadnienie, czy i jaki wiek dziecka należy przyjąć dla ustalenia, że uległo wypadkowi przy pracy w gospodarstwie rolnym, wykonując zwykłe czynności związane z prowadzeniem tego gospodarstwa. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 11 XII 1979 r.³¹ wyjaśnił brak możliwości ustalenia konkretnego z tego punktu widzenia wieku dziecka z uwagi na różnorodność tych czynności, a jednocześnie

²⁸ III URN 57/79.

²⁹ III UZP 4/79, OSNCP 1979, nr 12, poz. 231.

³⁰ III UZP 5/79.

³¹ III UZP 10/79.

zróźnicowanie spowodowane charakterem wymaganej sprawności i stopniem wysiłku niezbędnego dla wykonywania tych czynności. W każdym przypadku muszą decydować konkretne okoliczności, przy uwzględnieniu rodzaju faktycznie wykonywanych czynności, stopnia fizycznego i umysłowego rozwoju dziecka itp. Również i w tym przypadku stosowanie kryteriów właściwych przy ocenie wypadków przy pracy w stosunkach pracowniczych nie może być uznane za właściwe, właśnie z uwagi na całkowicie odmienną specyfikę pracy rolnika i jego rodziny w prowadzonym gospodarstwie rolnym, czemu też daje wyraz powołany art. 26 ustawy, włączając do osób uprawnionych do własnych świadczeń z tej ustawy obok rolnika także jego dzieci.

Ustawa o zaopatrzeniu emerytalnym i innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin przewiduje w art. 27 dla członków rodziny rolnika, który zmarł wskutek wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym, jednorazowe świadczenie i rentę rodzinną — na warunkach i w wysokości określonych w tym przepisie. W szczególności w zakresie świadczenia jednorazowego art. 27 odwołuje się do warunków i wysokości przewidzianych dla jednorazowych odszkodowań, jakie przysługują członkom rodziny pracownika, który zmarł wskutek wypadku przy pracy. W ten sposób warunki i wysokość jednorazowego odszkodowania należnego członkom rodziny rolnika określają przepisy ustawy wypadkowej z 1975 r.³², które normują krąg osób uprawnionych do tego odszkodowania. W związku z tym Sąd Najwyższy przy uwzględnieniu, że uprawnieni do jednorazowego odszkodowania po pracowniku zostali w art. 12 ustawy wypadkowej wymienieni tak-satywnie, tę samą zasadę zastosował do członków rodziny rolnika i na tej podstawie odmówił jednorazowego odszkodowania konkubinie rolnika, jako nie objętej przepisem art. 12 ustawy wypadkowej, tym samym nie uprawnionej do świadczeń z art. 27 ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym rolników³³.

Stanowisko to może jednak budzić uzasadnione zastrzeżenia, zwłaszcza w przypadku, gdy konkubina właściciela gospodarstwa prowadziła wspólnie z nim to gospodarstwo przez dłuższy czas. Takie sytuacje wymagają w każdym przypadku rozważenia na tle całokształtu okoliczności.

Dla dochodzenia świadczeń z tytułu wypadku przy pracy w gospodarstwie rolnym rozporządzenie Rady Ministrów 9 XII 1977 r. w sprawie wykonania niektórych przepisów ustawy o zaopatrzeniu emerytalnym rolników przewiduje 6-miesięczny termin od dnia wy-

³² DzU nr 20, poz. 105.

³³ Wyrok z 26 VIII 1978 r., UR 10/78, OSNCP 1979, nr 3, poz. 59.

padku lub ustania przyczyn uniemożliwiających zawiadomienie o wypadku. Z uwagi na to, że termin ten nie został wymieniony w ustawie, w praktyce stosowania ustawy i w orzecznictwie powstała wątpliwość co do charakteru powyższego terminu, jako terminu, którego zachowanie uprawnia do należnych z ustawy świadczeń. W tym przedmiocie Sąd Najwyższy w uchwale z 31 VIII 1979 r.³⁴ uznał 6-miesięczny termin z § 19 rozporządzenia za termin wyłącznie instrukcyjny, mający na celu jedynie zmobilizowanie poszkodowanych do „możliwie szybkiego zawiadomienia naczelnika gminy o wypadku”, nie zaś za termin dla dochodzenia określonych w ustawie świadczeń. Świadczenia te przedawniają się z upływem 3 lat od daty wypadku na ogólnych zasadach przewidzianych dla dochodzenia świadczenia jednorazowego z wypadku przy pracy. W tym też kierunku kształtuje się orzecznictwo Sądu Najwyższego (m. in. w wyrokach z 17 X 1979 r.³⁵ i z 11 XII 1979 r.³⁶).

SPRAWY O ŚWIADCZENIA ZASIŁKOWE

W sprawach o świadczenia zasiłkowe należne z ustawy z 17 XII 1974 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa³⁷ i wydanych na jej podstawie rozporządzeń wykonawczych Sąd Najwyższy rozstrzygnął niektóre zagadnienia wywołujące w praktyce stosowania tej ustawy istotne wątpliwości.

Wątpliwości te powstały przede wszystkim na tle art. 18 ust. 1 ustawy, zgodnie z którym pracownik wykonujący w czasie zwolnienia lekarskiego od pracy inną pracę zarobkową lub uciążliwe czynności mogące przedłużyć okres niezdolności do pracy lub też wykorzystując zwolnienie od pracy w sposób niezgodny z celem udzielonego zwolnienia traci prawo do zasiłku chorobowego za cały okres zwolnienia. W wyroku z 16 I 1978 r.³⁸ Sąd Najwyższy nie uznał utraty prawa do zasiłku chorobowego w sytuacji, gdy pracownik wyjechał na okres zwolnienia do rodziny w celu leczenia choroby, jak również wtedy, gdy nawet będąc obłożnie chory wykonywał czynności niezbędne dla zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Do-

³⁴ III UZP 6/79.

³⁵ III PR 66/79.

³⁶ III URN 53/79.

³⁷ DzU 1975, nr 34, poz. 188.

³⁸ II URN 114/77.

tyczy to także przypadku, gdy sprawując opiekę nad chorym członkiem rodziny, pracownik, który w tym celu uzyskał zwolnienie, wykonywał w zastępstwie chorego niezbędne czynności domowe.

Uogólnienie tego stanowiska znalazło wyraz w wyroku z 29 VIII 1979 r.³⁹, w którym Sąd Najwyższy stwierdził, że w każdym przypadku dokonywania kontroli domowej pracownika korzystającego ze zwolnienia lekarskiego na skutek choroby należy uwzględnić jego warunki życiowe i rodzinne, mając na uwadze, czy ewentualne nawet naruszenie wskazań lekarskich stanowi w konkretnym przypadku wykorzystanie udzielonego zwolnienia niezgodnie z jego celem.

Podobnie w wyrokach z 6 XII 1978 r.⁴⁰ i z 23 X 1979 r.⁴¹ Sąd Najwyższy zajął stanowisko, że rzemieślnik, który w czasie zwolnienia lekarskiego wykonuje pracę zarobkową w swoim zakładzie, traci prawo do zasiłku chorobowego za cały czas zwolnienia, przez pracę zarobkową należy bowiem rozumieć nie tylko czynności objęte ściśle wykonywaniem rzemiosła, ale także inne zajęcia związane z prowadzeniem zakładu, jak np. nadzór nad pracownikami, obsługa klientów, wydawanie materiałów itp.

W zakresie zasiłku opiekuńczego w sytuacji, gdy oboje rodzice pracują, zasiłek z tytułu opieki nad dzieckiem przysługuje jego matce, a ojcu tylko wtedy, gdy matka przebywa poza miejscem zamieszkania dziecka lub też nie może sprawować opieki z powodu choroby lub porodu⁴².

Analogiczne rozstrzygnięcie zawiera wyrok z 16 XII 1978 r.⁴³, w którym Sąd Najwyższy przyznał zasiłek opiekuńczy ojcu dziecka także wtedy, gdy z matką dziecka pozostaje w faktycznym pożyciu, jeżeli oboje rodzice dziecka pracują i prowadzą wspólne gospodarstwo domowe, a wykonywanie opieki przez matkę dziecka stało się niemożliwe z uwagi na jej chorobę i pobyt w szpitalu.

W wyroku z 24 II 1978 r.⁴⁴ Sąd Najwyższy, rozstrzygając zagadnienie wysokości zasiłku pogrzebowego po renciście zagranicznym, stanął na stanowisku, że społeczne przeznaczenie zasiłku pogrzebowego nie może stanowić podstawy do obniżenia jego określonej w przepisach wysokości, jeżeli bezwzględnie, obowiązujące w tym zakresie przepisy prawa takiej możliwości nie przewidują.

³⁹ II URN 99/79.

⁴⁰ II URN 130/78.

⁴¹ II URN 129/79.

⁴² Wyrok z 18 IX 1979 r., II URN 113/79.

⁴³ II UR 18/78.

⁴⁴ II UR 1/78.

SPRAWY O ŚWIADCZENIA Z TYTUŁU WYPADKÓW PRZY PRACY
I CHOROÓB ZAWODOWYCH

Wypadek przy pracy pozostaje w związku z wykonywaniem przez pracownika należących do niego czynności. Związek ten może przejawiać się w różny sposób, nie musi jednak mieć charakteru adekwatnego związku przyczynowego z art. 361 § 1 kodeksu cywilnego. W tym zakresie Sąd Najwyższy wypowiedział się w wyroku z 18 III 1976 r.⁴⁵, stwierdzając, że nie jest konieczne, aby wypadek przy pracy stanowił normalne następstwo wykonywanych przez pracownika czynności. Istotne elementy wypadku stanowią czas i miejsce. Ważne jest to, czy wypadek zdarzył się na terenie zakładu pracy, gdzie pracownik wykonywał swe czynności. Wypadek spowodowany takim postępowaniem pracownika, które nie wynika z jego zatrudnienia, np. przybycie do zakładu w celach osobistych, a nie w celu wykonywania pracy, wdanie się w bójkę itp., nie daje podstawy do przyjęcia wypadku przy pracy w rozumieniu ustawy wypadkowej. To stanowisko znalazło potwierdzenie w wyroku z 27 III 1979 r.⁴⁶, w którym Sąd Najwyższy wyjaśnił, że związek wypadku z pracą zostaje zerwany dopiero wówczas, gdy pracownik bez prawnego usprawiedliwienia nie wykonuje pracy w przeznaczonym na to miejscu i czasie, decyduje więc o związku wypadku z pracą konkretna treść łączącego pracownika z zakładem pracy stosunku prawnego.

Pozostaje zatem w związku przyczynowym z wykonywaniem pracy wypadek, któremu uległ pracownik na terenie zakładu pracy przy wysiadaniu z autobusu przewożącego pracowników⁴⁷, a także wypadek, który nastąpił w czasie przerwy śniadaniowej pracownika⁴⁸. Jest również wypadkiem przy pracy poronienie, jako następstwo wysiłku, fizycznego pracownicy w związku z wykonywaną przez nią pracą⁴⁹.

Równocześnie przyczyny powodujące wypadek przy pracy mają charakter przyczyn zewnętrznych i tylko takie przyczyny dają podstawę do uznania wypadku przy pracy w rozumieniu ustawy. Nie będzie zatem wypadkiem przy pracy wypadek na skutek ataku epilepsji⁵⁰, jeżeli takiemu atakowi pracownik uległ przy wykonywaniu zwykłych czynności pracowniczych objętych jego obowiązkiem pracowniczym. Nie ma charakteru wypadku przy pracy zawał serca na

⁴⁵ III PRN 9/76.

⁴⁶ PR 16/79.

⁴⁷ III PZP 19/78 z 28 VIII 1978 r., OSNCP 1979, nr 2, poz. 30.

⁴⁸ III PR 58/79 z 22 VIII 1979 r.

⁴⁹ OSNCP 1979, nr 5, poz. 99.

⁵⁰ OSNCP 1977, nr 9, poz. 155.

skutek doręczenia wypowiedzenia umowy o pracę⁵¹, skoro ta czynność nie wchodzi w zakres wykonywania czynności pracowniczych i jest zdarzeniem bez związku z tymi czynnościami.

Odpowiedzialność zakładu pracy za wypadek przy pracy, któremu uległ pracownik, wyłącza tylko jego wina umyślna w spowodowaniu wypadku przy pracy lub stan nietrzeźwości pozostający w związku z wypadkiem przy pracy. Nie mogą być natomiast brane pod uwagę w świetle przepisów ustawy wypadkowej inne przypadki przyczynienia się pracownika do wypadku przy pracy, wobec czego ogólna zasada, że przyczynienie się poszkodowanego do szkody może uzasadniać obniżenie należnego mu odszkodowania — stosownie do okoliczności każdego konkretnego przypadku⁵² — nie ma w sprawach o odszkodowanie z wypadków przy pracy zastosowania⁵³.

W zakresie uprawnień do świadczeń z ustawy wypadkowej został zrównany z wypadkiem przy pracy — stosownie do art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy wypadkowej — wypadek, któremu pracownik uległ w czasie podróży służbowej w innych okolicznościach niż określone w ust. 1 powołanego artykułu, wyłączając jedynie wypadki spowodowane postępowaniem pracownika, jeżeli wypadki te nie pozostawały w związku z wykonywaniem powierzonych mu czynności. Stosownie do powyższego w uchwale III PZP 1/77⁵⁴ Sąd Najwyższy uznał za zrównany z wypadkiem przy pracy taki wypadek, któremu uległ pracownik w drodze do swego miejsca zamieszkania z bazy, nie będącej siedzibą zakładu pracy, do której wrócił z delegacji służbowej.

Określenie wypadku w drodze do pracy i z pracy w szczególności w świetle postanowień rozporządzenia ministra pracy, płac i spraw socjalnych oraz ministra zdrowia i opieki społecznej z 17 X 1975 r. w sprawie trybu i zasad orzekania o uszczerbku na zdrowiu oraz wypłacania świadczeń z tytułu wypadków przy pracy, w drodze do pracy i z pracy oraz z tytułu chorób zawodowych⁵⁵ wywołuje w praktyce pewne wątpliwości. W uchwale III PZP 12/78⁵⁶ Sąd Najwyższy uznał za wypadek w drodze do pracy wypadek, któremu uległ pracownik udając się do pracy — po wyjściu z domu, na terenie swej własnej nieruchomości (obejścia). Istotne jest bowiem to, że po opuszczeniu domu pracownik udawał się bezpośrednio do pracy, tym samym znajdował się w drodze do pracy w rozumieniu rozporządzenia.

⁵¹ OSNCP 1976, nr 11, poz. 269.

⁵² Por. art. 362 kodeksu cywilnego.

⁵³ Por. wyrok z 6 I 1978 r., III PRN 53/77.

⁵⁴ OSNCP 1977, poz. 2044.

⁵⁵ DzU nr 36, poz. 199.

⁵⁶ OSPiKA 1979, nr 5, poz. 91.

Wypadkiem w drodze z pracy do domu jest według uchwały Sądu Najwyższego⁵⁷ wypadek, któremu uległ pracownik zatrudniony za granicą, wracając do miejsca swego zamieszkania w kraju w związku z udzieleniem mu urlopu.

Wypadkiem w drodze do pracy jest według uchwały Sądu Najwyższego⁵⁸ wypadek, któremu uległ pracownik udając się na zajęcia podyplomowe, na które został skierowany przez zakład pracy.

Za choroby zawodowe, uprawniające do świadczeń pieniężnych z ustawy wypadkowej, uznaje się choroby określone w przepisach wykonawczych, wydanych na podstawie art. 211 pkt 3 kodeksu pracy w związku z art. 7 ustawy wypadkowej. Przepisy w tym zakresie zawiera rozporządzenie Rady Ministrów z 20 XI 1974 r. w sprawie chorób zawodowych⁵⁹. W wyroku z 16 XI 1978 r.⁶⁰ Sąd Najwyższy stwierdził, że warunkiem uznania danego schorzenia za objęte wykazem chorób zawodowych (stanowiącym załącznik do rozporządzenia z 1974 r.) jest wykonywanie przez pracownika czynności wymienionych w tym wykazie, tylko wtedy bowiem można przyjąć, że choroba została spowodowana wykonywaniem zatrudnienia w warunkach narażających pracownika na powstanie choroby zawodowej.

* * *

Sąd Najwyższy sprawuje konstytucyjnie określoną funkcję naczelnego organu sądowego w zakresie nadzoru judykacyjnego. W realizacji tej funkcji dokonuje, w sposób przewidziany w przepisach, wykładni obowiązujących przepisów, przede wszystkim w celu ujednolicenia orzecznictwa na danym odcinku wymiaru sprawiedliwości, uwzględniając zakres społecznych potrzeb i cel wydanych przepisów.

Przepisy prawa ubezpieczeń społecznych powinny być ze swej istoty, z uwagi na swój charakter, stosowane ściśle, zgodnie z ich treścią, i uwzględniać cel, jaki ustawodawca zamierzał osiągnąć regulując dany odcinek życia społecznego. Realizacji tego celu służy również orzecznictwo Sądu Najwyższego, który w zakresie swoich funkcji naczelnych ma możliwość usuwania powstających wątpliwości w stosowaniu prawa ubezpieczeń społecznych i wyjaśnienia właściwej treści tego prawa, w szczególności, w drodze rozpoznawania wnoszonych przez uprawnione organy rewizji nadzwyczajnych, udzielania odpowiedzi na pytania prawne i uchwalania wytycznych orzecznictwa.

⁵⁷ III PZP 14/78, OSPiKA 1979, nr 5, poz. 97.

⁵⁸ III PZP 15/78, OSNCP 1979, nr 7/8, poz. 140.

⁵⁹ DzU nr 45, poz. 271.

⁶⁰ III PR 118/78.

Przytoczone orzecznictwo Sądu Najwyższego wytyczyło więc kierunek w zakresie ustalenia podstaw wymiaru emerytury na tle ustawy o p.z.e., na tle ustawy kombatanckiej — w zakresie podmiotów uprawnionych do świadczeń z tej ustawy, na tle zaś ustawy o emerytalnym zaopatrzeniu rolników — w zakresie pojęcia wypadku w gospodarstwie rolnym i wychodząc z podstawowych założeń i celów powołanych aktów prawnych.

Orzecznictwo Sądu Najwyższego w omawianym zakresie zostało wykorzystane także przez Ministerstwo Pracy, Płac i Spraw Socjalnych i przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych przy dokonywanej przez te organy wykładni przepisów prawa ubezpieczeń społecznych, w szczególności w drodze kierowanych do podległych tym organom jednostek pism ogólnych i wyjaśnień dla usunięcia wątpliwości i zapewnienia jednolitej praktyki stosowania prawa na tym odcinku. Przykładowo można tu podać wyjaśnienia dotyczące uprawnień więźniów obozów hitlerowskich do inwalidzkiej renty wojennej (poza więźniami obozów koncentracyjnych); obliczenia dodatku z tytułu odznaczeń dla inwalidy wojennego uprawnionego do inwalidzkiej renty wojennej; w przedmiocie prawa do renty inwalidzkiej osób zatrudnionych na podstawie umowy agencyjnej lub stałego zlecenia; w przedmiocie prawa ojca dziecka do zasiłku chorobowego za okres sprawowania nad dzieckiem opieki osobistej itd.

Przepisy prawa ubezpieczeń społecznych są w zasadzie przepisami bezwzględnie obowiązującymi. Z tego też względu w dotychczasowym orzecznictwie nie były stosowane zasady współzycia społecznego dla oceny zasadności dochodzonych świadczeń. Zagadnienie nadużycia prawa przewidziane np. w art. 8 kodeksu pracy lub art. 5 kodeksu cywilnego, jakkolwiek w niektórych przypadkach występuje, nie stanowi w orzecznictwie Sądu Najwyższego podstawy odmowy należnych z prawa świadczeń⁶¹.

Sąd Najwyższy
Izba Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

⁶¹ W powyższym zakresie zasady te były brane pod uwagę w szczególnej sytuacji uprawnień pasierba do renty rodzinnej (uchwała składu 7 sędziów SN, OSNCP 1974, nr 9, poz. 146).